

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra kulturologie

Teze disertační práce

Mayská kultura v perspektivě antropologie turismu

Maya Culture in the Perspective of Anthropology of Tourism

doc. PhDr. Václav Soukup, CSc.

2017

Mgr. Kristina Součková

OBSAH

1. ABSTRAKT.....	3
2. ABSTRACT.....	4
3. STRUKTURA, CÍLE, METODY	5
4. TEORETICKÉ UKOTVENÍ.....	7
ANTROPOLOGIE TURISMU.....	7
EL MUNDO MAYA	8
5. DOSAŽENÉ VÝSLEDKY.....	9
6. SEZNAM LITERATURY.....	12

1. ABSTRAKT

Má práce je ukotvena v širším kontextu teorií a kategorizací turismu a turistických zážitků, propracovaných autory zařazujícími se do relativně mladé subdisciplíny sociální a kulturní antropologie - antropologie turismu. Na mnou vybranou oblast Mexika, součást el Mundo Maya (mayského světa), pohlížím skrze prizma kategorií turismu Valene Smith (1989). Definuji si dva rozdílné (a zároveň podobné) antropologické terény – Riviera Maya, kde provádím výzkum v Cancúnu, Tulumu a Chichén Itzá a Ruta Maya, kde jsem prováděla výzkum v San Cristobalu de las Casas a vesnici Chamule. V oblasti populárního přímořského letoviska Cancúnu zkoumám přilehlé mayské památky jako cíl historického turismu a v oblasti hor Chiapasu autentickou mayskou vesnici, jež je cílem etnického, potažmo kulturního turismu. Zajímá mne, jak se utváří představy turistů, které dělím na španělsky a anglicky mluvící, o dávných i současných Mayích. Vyústěním mé práce je konkrétně představený pojem monumentalizace Mayů (Canclini, 2005) neboli vynalézání velkolepého mayského indiána pomocí turistických artefaktů, zážitků i průvodců.

Klíčová slova

Antropologie turismu, mayský turismus, Tulum, Chichén Itzá, Cancún, San Juan de Chamula, San Cristobal de las Casas, etnický turismus, kulturní turismus, historický turismus, monumentalizace Mayů, rituál turismu, el Mundo Maya, la Ruta Maya

2. ABSTRACT

My thesis is based on a broader context of theories and categories of tourism and touristic experiences elaborated by authors belonging to a comparatively new subdiscipline of social and cultural anthropology – the anthropology of tourism. I focus on Mexico, the area of my interest and a part of el Mundo Maya (Maya World) through the eyes of tourism categorization of Valene Smith (1989). I specify two distinct (but yet similar) anthropological fields – one being Riviera Maya with fieldwork in Cancún, Tulum and Chichén Itzá and the other one Ruta Maya with fieldwork in San Cristobal de las Casas and the village of Chamula. I focus on the area of a popular beachspot and adjacent Maya ruins as a destination of historical tourism and also on the area of Chiapas highlands with an authentic Maya village which is a popular destination of ethnic or more accurately cultural tourism. My work is about the process of construction of the (English speaking versus Spanish speaking) tourist image of ancient Maya and the Maya of today. The conclusion of my fieldwork helps me illustrate the term monumentalization of the Maya (Canclini, 2005) or inventing the great Maya through touristic artefacts, experience and travelers' guides.

Key words

Anthropology of tourism, Maya tourism, Tulum, Chichén Itzá, Cancún, San Juan de Chamula, San Cristobal de las Casas, ethnic tourism, cultural tourism, historical tourism, monumentalization of the Maya, ritual of tourism, el Mundo Maya, la Ruta Maya

3. STRUKTURA, CÍLE, METODY

Mé dlouhodobé studium antropologie turismu a výzkumy turismu v Mexiku bych ráda završila komplexní studií mapující představy turistů o mayské kultuře a procesy, jimiž jsou tyto představy konstruovány. Mexiko je ideálním turistickým cílem, jelikož nabízí široké spektrum atrakcí a důvodů k návštěvě. Já se zaměřuji především na motivaci turistů spočívající v hledání jinakosti, exotičnosti – konkrétně mayského obyvatelstva a mayských historických památek.

Co se metodologie týče, používám postupy terénního výzkumu. Nejdříve si definuji kritéria výběru respondentů a popíši obě skupiny sledovaných jedinců – turisty a Maje. Etnografii představuji jako metodu sociálně-antropologického výzkumu, ale zároveň jako určitý literární žánr, jenž je současně nejvýznamnějším produktem antropologické práce. Během mých výzkumů jsem prováděla zúčastněné pozorování, zapisovala si terénní deník, vedla strukturované rozhovory a distribuovala otevřené dotazníky. Mezi mnou využitě techniky analýzy patří obsahová analýza textů, zakládající se na textech turistických průvodců vyjadřujících se k vesnici San Juan Chamula a k památkám Tulum a Chichén Itzá a dále projekční kresba, pomocí jejíž principů analyzuji kresby mých respondentů. Jak z povahy mé práce jako etnografie vyplývá, celý proces zpracování i psaní byl reflexivní a interpretativní, což s sebou nese jistá úskalí, kterým se zde také věnuji.

Celou svou disertační práci podkládám třemi terénními výzkumy, které proběhly v průběhu celého mého vysokoškolského studia. V prvním případě jde o terénní výzkum v Tulumu, z něhož vzešla má bakalářská práce *Druhy turismu: případová studie karibské lokality Tulum* (Součková, 2006), dále můj terénní výzkum v Chiapasu v období od 24.3. do 28.5. 2009 a má diplomová práce *Mayský indián jako turistický konstrukt: etnický turismus ve vesnici San Juan Chamula v Mexiku* (Součková, 2009). Třetí terénní výzkum probíhal v destinaci Cancún v období od 2.10. do 19. 11.2015.

Jako jednu z mých hypotéz formuluji tvrzení, že turisté, ať už vědomě či nevědomě provádí turistické rituály, kterým nemohou uniknout a které z nich dělají turisty. V celé práci mi jde především o analýzu představ turistů o mayských indiánech jako o „těch druhých“. V etnickém, ale i kulturním turismu je ústředním motivem hledání „toho jiného“. Otázkou je, jak si turisté toto „jiné“ představují a co jejich představy ovlivňuje. Turisté mají již před návštěvou Tulumu, Chichén Itzá nebo Chamuly, v hlavě určitý obraz mayského indiána, který si přináší s

sebou. Mou hypotézou je, že si tento obraz uchovávají i po setkání s živým Mayem v Chamule či s historickým Mayem v archeologických zónách Tulumu nebo Chichén Itzá. Po návštěvě Mexika odjíždějí s pouze minimálně změněnou představou mayského indiána. Zachováním si obrazu „toho druhého,” tedy mayského indiána, nalézají vlastní identitu v podobě sounáležitosti ke své vlastní, odlišné kultuře.

Závěrem se věnuji procesu vynalézání velkolepého mayského indiána, jež definuji jako jeho monumentalizaci (termín od García Cancliniho). Ta spočívá v tom, že vnímání Mayů turisty je silně ovlivněno všemi podněty, které na ně působí – turistickými artefakty, zážitky i průvodci a tím vším je tvořen turistický obraz Maye.

4. TEORETICKÉ UKOTVENÍ

ANTROPOLOGIE TURISMU

Teoreticky mohu svou práci ukotvit do širšího kontextu antropologie turismu, subdisciplíny sociální antropologie, jež se stává v posledních letech stále populárnější. Erik Cohen (1984: 373-392) vymezil sociologii turismu jako nově vznikající obor, který se zabývá studiem turistických motivací, rolí, vztahů a institucí a jejich dopadu na turisty a na společnosti, kam turisté jezdí. Ve druhé kapitole své práce tedy shrnuji dosavadní poznatky této dynamicky se rozvíjející disciplíny, zmiňuji její zásadní práce a hlavní myšlenky. Většina teorií antropologie turismu zdůrazňuje moderní povahu turismu a definuje kategorie druhů turismu, popřípadě turistických zážitků. Tato kategorizace je prospěšná tím, že vymezuje rámec systematizace poznatků o turismu. Tyto kategorie ale nemůžeme považovat za ostře ohraničené typy, jelikož se navzájem dost prolínají a každý turistický zážitek je v první řadě komplexní a může být tedy zahrnut do více typů turismu. Syntézou definic turisty se snažím dojít k vlastní definici pojmu turista. Pro zajímavost si všímám rozdílů role turisty a antropologa, přestože by se mohlo zdát, že mají dost společného. Pracuji s pojmem Johna Urryho (2002: 2) „tourist gaze“ (zírání, hledění) a ilustruji jej na příkladu naprosto moderního fenoménu fotografie, která zážitky zachycuje, uchovává a díky dnešní propojenosti skrze sociální média má možnost být přenášena dál. Fotografie a turismus jsou úzce spjaty, mediální a turistický obraz destinace je utvářen fotografickým ztvárněním daného místa. Dále turistům umožňuje odvézt si miniaturizovaný zážitek s sebou zpátky domů. V posledních letech dochází s příchodem chytrých telefonů k signifikantní změně chování lidí a jejich nazírání světa. Stěžejním pojmem mé práce je „rituál turismu“ – stejně jako pro sociální a kulturní antropologii bylo vždy zásadní studium rituálů obecně. Všímám si turistických rituálů ve všech mnou zkoumaných lokalitách.

EL MUNDO MAYA

Celá má práce se věnuje Mexiku z pohledu fenoménu „mayského turismu“, tedy v širším kontextu El Mundo Maya, mayského světa. Tento pojem v literatuře a mediálním zobrazení mexických turistických destinací dost často splývá s pojmem La Ruta Maya a proto se pokusím o jejich rozlišení. Pomyslně geograficky oddělím své dvě hlavní oblasti zájmu, které označuji jako Riviera Maya a jako La Ruta Maya. Z obou těchto pomyslných celků si vybírám místa, na která koncentruji svůj zájem. Z mayské riviéry se centrem mého výzkumu stal Cancún a historické archeologické památky Tulum (oba ve státě Quintana Roo) a Chichén Itzá (Yucatán), kde se věnuji historickému druhu turismu – tento termín definuje Valene Smith (1989). Z mayské stezky se soustředím na San Cristobal de las Casas a vesnici San Juan Chamula (v horské oblasti Altos de Chiapas), kterou ve své práci označuji jako cíl etnického či kulturního turismu (Smith, 1989). Van den Berghe zařazuje tyto destinace jednoznačně do typicky etnicko-turistických cílů, ale já jejich zařazení rozšiřuji i na kulturní turismus.

5. DOSAŽENÉ VÝSLEDKY

Pro mou práci stěžejní je pojem rituálu turismu. Rituál je sociální proces formování identity v prostoru, kde si jednotlivci upevňují, kým jsou, a potvrzují své členství ve skupině, ke které se cítí připoutáni. Na rozdíl od rituálů primitivních společností je turismus rituálem modernity a můžeme jej zařadit do kategorie „rituálů bez mýtů“ (Canclini, 1993). Rituál turismu sice upevňuje každému jednotlivci identitu, ale jedná se o „narcistický proces,“ ke kterému není potřeba pocit sounáležitosti ke skupině provádějící rituál. Rituály turismu jsou nevyhnutelné a probíhají v momentě, kdy si turisté v určitém sledu znovu potvrzují svou identitu pomocí narativů o tom, co dělají. V 5. kapitole popisují průběh těchto rituálů v mou zkoumaných terénech. Docházím k závěru, že pohled turistů na Maye je silně ovlivněn výklady průvodců, probíhajícími cestou na výlety či během prohlídky památek. Zajímavé bylo dotazování se průvodce, zda si účastníci zájezdu myslí, že jsou cestovatelé nebo turisté. Z teorií o turistických zážitcích víme, že turisté nemají rádi turisty a neidentifikují se s nimi. Tak to bylo i z mé zkušenosti, kdy se všichni cítili být cestovateli. Turistické zážitky rozdělují na tři fáze, během kterých probíhá vytváření obrazu mayského indiána turisty. První fáze je veškeré seznámení turistů s Mayi, ať již doma u televizní obrazovky u dokumentárního filmu nebo na místě, odkud vyrážejí poznat Maye (v mém případě Cancún a San Cristobal). Během první fáze jsou představy turistů formovány nepřímými faktory, přičemž v druhé fázi dochází k přímému setkání s Mayi dneška (v Chamule) nebo dávnými Mayi a jejich památkami v Chichén Itzá a Tulumu. Toto setkání je ale silně ovlivněno „zprostředkováním“ Mayů během fáze první. V poslední, třetí fázi dochází k utvrzení turistovy identity v protikladu k těm „druhým“.

Z rozhovorů s průvodci jsem se dozvěděla více o jejich vztahu k ní, turistům i Tulumu samotnému. Všichni s hluboce identifikují s mayskými předky, jsou hrdí na toto dědictví a na svou práci „ambasadorů“ mayské kultury. Vzhledem k vysoké nezaměstnanosti mayských etnik v Mexiku a zároveň menší možnosti přístupu ke vzdělání, není vůbec divu, že tito mayští průvodci patří do sociálně vyšší třídy a své práce si nesmírně váží. Z jejich pohledu mají raději mezinárodní turisty, kteří využívají jejich služeb více než ti mexičtí. Všichni zdůrazňují oboustrannost procesu učení při svých výkladech. Spolu s organizátory výletů se shodují na některých národnostních specifikách turistů, které podle mého názoru odpovídají očekávání. Dalo by se shrnout pár společných poznatků: severoameričané jsou otevřenější (zábavnější,

ale mají méně znalostí) než Evropané, latinoameričané jsou orientováni na cenu, turisté z Asie bývají dobře připraveni a Rusové nesmlouvají o cenách a vyžadují výklady v ruštině. Z nejčastějších otázek pokládaných turisty průvodcům plyne, že ne vždy si dávají do souvislosti dávnou civilizaci Mayů s dnešními obyvateli Mexika. Průvodci často musí vysvětlovat, že tato kultura neskončila a často turistům vysvětlují i aspekty dnešního života mayských potomků. Z výzkumu v Tulumu je dále patrný posun od původně alternativní destinace vyhledávané chudšími individuálními turisty k destinaci, kde si bydlení mohou dovolit jen movitější turisté a ti většinou cestují s dopředu zařízeným zázemím ve skupině s jinými turisty. Odpovědi turistů odpovídají trendům z otevřených dotazníků z Chichén Itzá.

Z výsledků dotazníků z Chichén Itzá vyplývá, že mexičtí a latinskoameričtí turisté kladou důraz na historické kořeny a jde jim cíleně o poznání kultury, na rozdíl od anglicky mluvících turistů, kteří si vybírají výlety nejčastěji na doporučení.

Mezinárodní turisté očekávají, že v destinacích svých cest „objeví“ lidi, místa, kultury a prostředí odlišná od těch, které zažívají doma. Hledají alternativy k rysům západní společnosti jako je degradace morálních hodnot, disintegrace rodin, nejistota budoucnosti, apod. V tomto bodě vzniká romantické vědomí Maye jako nostalgická protihodnota k tomu, co si západní společnosti myslí, že nemají nebo ztratily. Proto mezinárodní turisté vkládají do Mayů sociální a mravní hodnoty, ekologický způsob života a altruismus – vše v protikladu k identitě turistů. Podle mezinárodních turistů žijí indiáni v kulturním konfliktu, ale to znamená, že mají kulturu. Lidé západních společností sami žádný konflikt nepocítují, protože se nemají proti čemu bránit, ale cítí, že jejich kultura je zlověstná vůči kulturám ostatním.

Pro mexické turisty symbolizují indiáni rétoriku velké mayské civilizace a společné historie, kterou sdílí. Zde tkví síla monumentalizace Mayů – sbírka hrdinů, dějišť a předmětů odkazuje na společný původ a podstatu. Obřadní místa obsahují symboly identity, které Mexičané považují za ztracené, ale indiáni si je stále uchovávají. Rituály turismu obnovují solidaritu mezi národními turisty - Mayové jsou považováni za národní dědictví Mexika.

Pro všechny turisty jsou Mayové odkazujícím bodem, zdrojem sebereflexe, skrze kterou si turisté uvědomují kulturu vlastní, kterou předtím pokládali za samozřejmou. Mexičtí turisté vynalézají svou kulturu v protikladu k mayské. Sebe vidí jako moderní, nemající kulturu a Maye vidí jako chudé a primitivní. Na druhou stranu se ztotožňují i ve spojitosti s nimi – společným původem a historií (což bylo po mexické revoluci 1910 upevňováno i oficiální ideologií). Tento konflikt se projevuje v odpovědích mexických turistů, na jednu stranu se

obávají ztráty mayské kultury a na druhou stranu ji vidí jako překážku zlepšení životních podmínek indiánů. Odpovědi mezinárodních turistů odráží starost o homogenizaci nezápadních kultur v době modernity. Cestují a hledají Maye s představou, že tato kultura bude dříve či později vytlačena stejnou kulturou, která je nutí cestovat. Mají pocit, že musí zažít Maye (kteří jsou pro ně živoucími zbytky archaické civilizace) než se stanou jako oni.

García Canclini (2005: 129) zavádí pojem monumentalizace. Jde o proces systematického vynalézání subjektu skrze reprezentace. Monumentalizace Mayů probíhá upevněním jejich reprezentací turisty, k čemuž dochází sociokulturní interakcí mezi turisty a reprezentacemi. Posvátný charakter těchto reprezentací je dán vzájemným působením a kontaktem turistů s turisty, zprostředkovateli zážitků a samotnými indiány. Tyto reprezentace v duchu romantického zobrazení triumfální mayské civilizace jsou všudypřítomné v Chiapasu, Quintana Roo i Yucatánu. Jsou všude kolem – v architektuře, reklamách, názvech obchodů, dekoraci, plakátech, pohlednicích, muzeích, knihovnách, výzkumných centrech či na turistických autobusech. Turistické zázemí se změnilo v „obřadní místa“ (ceremonial places či monuments), která obsahují symboly identity, předměty a suvenýry vztahující se ke slavné mayské civilizaci a na kterých dochází k ritualizaci Mayů. Mezi materiální reprezentace patří veškeré artefakty, se kterými se turisté setkávají (např. suvenýry a fotografie). Dále turistické představy formují kulturní média jako je kino, divadlo a dokumentární pořady. Turističtí průvodci představují daná místa pomocí shodných obrátů, zmiňováním shodných faktů a i volením podobných jazykových prostředků.

Z mých rozhovorů a pozorování ve všech lokalitách jsem došla k závěru, že turisté již před reálným setkáním s Mayi - ať už historickými nebo současnými – mají ve svých myslích vykonstruovaný obraz mayského indiána. Shrnutím tedy potvrzují hypotézu, že obraz velkolepého mayského indiána je „vynalézán“ pomocí nepřímého setkání turistů s indiány skrze materiální předměty, kulturní média a turistické průvodce a přímé setkání se současnými Mayi či historickými památkami tento obraz pouze utvrzuje a nijak výrazně nepřetváří. Mexičtí a latinskoameričtí turisté si zážitkem „Mayů“ – ať již živých v Chamule či historických v Chichén Itzá a Tulumu – utvrzují příslušnost ke svému národu a jejich povědomí o Mayích se tímto zážitkem rozšiřuje výrazněji než u mezinárodních turistů.

6. SEZNAM LITERATURY

- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities*. New York, NY: Verso.
- Appadurai, A. (1997). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. London, UK: University of Minnesota Press
- Barthes, R. (1981). *Camera Lucida. Reflections On Photography*. New York: Hill And Wang.
- Batalla, G. B. (1996). *México Profundo: Reclaiming a Civilization*. Austin, TX: University of Texas Press
- Bosk, Ch. L. (1979). *Forgive And Remember: Managing Medical Failure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brendon, P. (1991). *Thomas Cook: 150 Years of Popular Tourism*. London: Secker And Warburg.
- Cancian, F. (1965). *Economics and Prestige in a Mayan Community*. Stanford, UK: Stanford University Press (pp. 238)
- Canclini, N. G. (1993). *Transforming Modernity. Popular Culture in Mexico*. Austin: University of Texas Press.
- Canclini, N. G. (2005). *Hybrid Cultures. Strategies for Entering and Leaving Modernity*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Carley, K. (1990). *Content Analysis* In R. E. Asher (Ed.) *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Edinburgh: Pergamon Press.
- Chambers, E. (2000). *Native Tours: The Anthropology of Travel and Tourism*. Long Grove, IL: Waveland (pp. 137)
- Chambers, E. (2000). *Native Tours: The Anthropology of Travel and Tourism*. Long Grove, Illinois: Waveland Press, Inc. (pp. 137)
- Clifford, J. (1992). *Traveling Cultures*. In Cultural Studies, Ed. Lawrence Grossberg, Cary Nelson, and Paula Treicher. New York: Routledge. (pp. 96-116)
- Clifford, J. (1997). *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge, London: Harvard University Press (pp. 408)
- Clifford, J. (2013). *Returns: Becoming Indigenous in the 21st Century*. Cambridge, London: Harvard University Press (pp. 366)
- Clifford, J., Marcus, G. (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press. (pp. 305)

- Cohen, E. (1974). *Who is a Tourist? A Conceptual Clarification*. *Sociological Review* 22: pp. 527,55.
- Cohen, E. (1979). *A Phenomenology of Tourist Experiences*. *Sociology*, Vol. 13, No. 2, (pp. 179-201).
- Cohen, E. (1984) *The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Findings*. In *Annual Review of Sociology*, No. 10 (pp. 373 – 392)
- Cohen, E. (1988). *Traditions in the Qualitative Sociology of Tourism*. In *Annals of Tourism Research*. Special Issue. (pp. 15: 29-46)
- Colby, B. (1966). *Ethnic Relations in the Chiapas Highlands of México*. Santa Fé: Museum of New México Press (pp. 76)
- Commaroff, J., Commaroff, J. (1993). *Modernity and its Malcontents: Ritual and Power in Postcolonial Africa*. Chicago, London: The University Of Chicago Press (pp. 233)
- Cook, T.D., Campbell, D.T. (1979). *Quasi-Experimentation: Design and Analysis for Field Settings*. Chicago, Illinois: Rand McNally, 1979. (pp. 405)
- Cortés, H. (1986). *Letters from Mexico*, translated, edited by A. Pagden. New Haven: Yale University Press
- Crang, M. (1999). *Knowing: Tourism and Practices of Vision*. In Crouch, D. (Ed.) *Leisure/Tourism Geographies*. London: Routledge (pp. 238-56)
- Creswell, J.W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions*, Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications. (pp. 403)
- De Vos, J. (1986). *San Cristobal: Ciudad Colonial*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia
- Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (1994). *Introduction: Entering the Field of Qualitative Research* In: N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (Eds.). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage. (pp. 1-19)
- Disman, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*, 3. vyd., Praha: Karolinum (pp.132)
- Eade, J., Sallnow, M. (Eds.). (1991) *Contesting the Sacred. The Anthropology of Christian Pilgrimage*. London: Routledge, 1991. (pp. 158)
- Fetterman, D. (1998). *Ethnography: Step-By-Step: Step By Step* (Applied Social Research Methods). 2nd Ed. Thousand Oaks, California: Sage Publications. (pp. 165)
- Foster, L. V. (2007). *Brief History of Mexico*. NY: Checkmark Books.

- Franklin, S., Lury, C., Stacey, J. (2000). *Global Nature, Global Culture*. London: Sage Publications. (pp. 246)
- Geertz, C. (1988). *Works and Lives*. Stanford, UK: Stanford University Press
- Geertz, C. (2000). *Interpretace kultur*. Přeložili Václav Hubinger, Hana Červinková, Hedvika Humlíčková. Praha: Slon. (pp. 565)
- Gennep, A. v. (1997). *Přechodové rituály*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny. (pp. 201)
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modernity Age*. Standford California: Standford University Press. (pp. 256)
- Gossen, G. H. (1974). *Chamulas in the World of the Sun: Time and Space in a Maya Oral Tradition*. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press, Inc. (pp. 382)
- Gossen, G. H. (1999). *Telling Maya Tales: Tzotzil Identities in Modern Mexico*. New York, London: Routledge (pp. 309)
- Gossen, G. H. (2002). *Four Creations. An Epic Story of the Chiapas Mayas*. Ed. and translated by Gossen, Garry H. Norman: University of Oklahoma Press. (pp. 1134)
- Graburn, N. (1989). *Tourism: The Sacred Journey*. In Valene L. Smith, Ed. Hosts and Guests (pp. 21 – 36) Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Graburn, N. H. (1983). *The Anthropology of Tourism*. In *Annals of Tourism Research*. (10(1): pp. 9-33)
- Graham, D., Jacobsen, J. (2002). *Leading the Tourist by the Nose*. New York: CABI
- Hammersley, M., Atkinson, P. (1995). *Ethnography: Principles in Practice*. 3rd Ed. London, New York: Routledge (pp. 323)
- Hannerz, U. (1987). *The World in Creolisation*. *Africa* 54(4): 546-59.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál (pp. 408)
- Hobsbawm, E., Ranger, T. (1992). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press. (pp. 320)
- Horne, D. (1984). *The Great Museum*. London: Pluto. (pp. 265)
- Jafari, J. (Ed). (2000). *The Encyclopedia of Tourism*, London, New York: Taylor & Francis (pp. 683)
- Jameson, F. (1997). *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*. Duke University Press, 1997. (pp. 438)

- Kane, A. E. (1996). *The Centrality of Culture in Social Theory*. In *Social Theory And Sociology: The Classics and Beyond*, Ed. Stephen P. Turner. Massachusetts: Blackwell Publishers. (pp. 161-180)
- Kašpar, O. (2005). *Počátky organizovaného studia etnografie a antropologie v Mexiku* In *Český lid*, 2005, roč. 92, č. 3, (pp. 243-258)
- Leach, E. (2004). *The Structural Study of Myth and Totemism*. London: Routledge, (pp. 185)
- Lévi-Strauss, C. (1966). *Smutné tropy*. Z Fr. Originálu *Tristes Tropiques* vydaného v Paříži: Librairie Plon, 1955. Přeložil Jiří Pechar. Praha: Odeon. (pp. 296)
- Lincoln, Y.S., Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. London: SAGE.
- Longhena, M. (2006). *Mexiko: Mayové, Aztékové a další předkolumbovské národy*, Dobřejovice: Rebo (pp. 288)
- Lury, C. (1997). *Prosthetic Culture: Photography, Memory and Identity*. London: Routledge. (pp. 256)
- Maanen, J. v. (2011). *Tales of the Field*. Chicago, IL: Chicago University Press
- MacCannell, D. (1973). *Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourism Setting*. In *American Journal of Sociology*. (pp. 586-604)
- MacCannell, D. (1989). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken. (pp. 215)
- Mácha, P. (2003). *Modernizace, demokratizace a nacionalismus v indiánských obcích Mexika*. In *Český lid*. (90: pp. 313-334)
- Mácha, P. (2004). *Indiáni a volební demokracie. Politické proměny indiánských obcí Mexika*. Ostrava: Filozofická Fakulta, Ostravská Univerzita
- Mácha, P. (2005). *O psaní slova „indián“, neexistenci lidských ras a záludnosti rasového myšlení* In *Český Lid*, 2005, Roč. 92, č. 3 (pp. 231-241)
- Maxwell, J. A. (1992). *Understanding and Validity in Qualitative Research*. *Harvard Educational Review*, 62: 3 (pp. 279-299)
- Maxwell, J. A. (1996). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*, 2nd Edition, Thousand Oaks, California: Sage (pp. 153)
- Milbrath, S. (1999). *Star Gods of the Maya: Astronomy in Art, Folklore and Calendars*. Austin, TX: University of Texas Press (pp. 18, 200)
- Morley, S. G. (1976). *Mayové*. Praha: Orbis (pp. 277)
- Morris, W. (2000). *Living Maya*. New York: Harry N. Abrams (pp. 224)

- Nash, D. (1989). *Tourism as a Form of Imperialism*. In Valene L. Smith, Ed. *Hosts And Guests* (pp. 37-52). Philadelphia: University Of Pennsylvania Press
- Nash, D. (1996). *Anthropology of Tourism*. New York, NY: Emerald Group Publishing Ltd.
- Nietzsche, F. (2001). *Radostná věda*. Z něm. originálu *Die Fröhliche Wissenschaft* přeložila Věra Koubová, Praha: Aurora (pp. 260)
- O'Donohoe, S. (1997) *Leaky Boundaries: Intertextuality and Young Adult Experiences of Advertising*. In *By This Book*, Ed. Mica Nava Et. At. London: Routledge (pp. 257-275)
- Opatrný, J. (2003). *Mexiko: Stručná historie států*. Praha: Libri
- Palmquist, M. and students (Carol Busch, Paul S. De Maret, Teresa Flynn, Rachel Kellum, Sheri Le, Brad Meyers, Matt Saunders, Robert White). (2005). *Content Analysis*. Writing@Csu. Colorado State University Department of English
- Dostupný na <http://writing.colostate.edu/guides/research/content/>.
- Pimentel, F. (1864). *Cuadro Comparativo de las Lenguas Indígenas de México*. México. (pp. 217 – 218)
- Powdermaker, H. (1966). *Stranger and Friend*. New York, NY: W. W. Norton
- Pozas, R. A. (1962). *Juan the Chamula. An Ethnological Re-Creation of the Life of a Mexican Indian*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press. (pp. 115)
- Rappaport, R. A. (1999). *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. (pp. 562)
- Salzmann, Z. (1991). *O psaní slova INDIÁN*. In *Naše řeč* 74/1991 (pp. 106-107)
- Selwyn, T. (1996). *The Tourist Image: Myths and Mythmaking in Tourism*. NY: Wiley (pp. 280)
- Shields, R. (1990). *Places on the Margin*. London: Routledge (pp. 334)
- Silverstein, M. (2006). *Treasure Hunt: Inside the Mind of the New Global Consumer*. Portfolio. (pp. 267)
- Smith, V. L. (1989). *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press (pp. 341)
- Smith, V. L. (1992). *Pilgrimage and Tourism: The Quest in Guest*. Special Issue of *Annals of Tourism Research* 19 (1): 1-121
- Soukup, M. (2014). *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. UK Praha: Karolinum (pp. 93)
- Švaříček, R., Šedová, K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum vědách*. Praha: Portál (pp. 17).
- Svoboda, M. (1999). *Psychologická diagnostika dospělých*, 2. vyd., Praha: Portál.

- Thompson, E. (1971). *Sláva a pád starých Mayů*. Praha: Mladá fronta
- Torres, J. C. (2001). *Un Paseo por la Ciudad Maya de Chichén Itzá*. Cancún, MX: Editorial Dante (pp. 120)
- Turner, V. (1973). *The Center Out There: Pilgrim'S Goal*. In *History of Religions* (12: 191-230).
- Turner, V. (2002). *The Ritual Process*. Harmondsworth: Penguin (pp. 213).
- Urry, J. (2002). *The Tourist Gaze*. 2nd Edition. London: Sage Publications (pp.183)
- Van Den Berghe, P. (1994). *The Quest for the Other: Ethnic Tourism in San Cristóbal, Mexico*. Seattle&London: University of Washington Press (pp. 169)
- Van Den Berghe, P., Colby, B. N. (1961) *Ladino-Indian Relations in the Highlands of Chiapas, México*. In *Social Forces*. (40 (1): pp. 63-71).
- Van Den Berghe, P., Keyes, Ch. F. (1984). *Introduction. Tourism and Re-Created Ethnicity*. In *Annales of Tourism Research*, Vol. 11 (pp. 343-352)
- Vargas-Cetina, G. (2001). *Postcolonial Sites and Markets: Indigenous Organizations in Chiapas, Mexico*. In *Tamara: Journal of Critical Postmodern Organization Science*
Dostupný z www: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa4007/is_200101/ai_n8930920/
- Vogt, E. Z. (1969). *Zinacantán. A Maya Community in the Highlands of Chiapas*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press (pp. 733)
- Wagner, R. (1981). *The Invention of Culture*. Chicago, IL: Chicago University Press (nové vydání 2016)
- Wernick, A. (1992). *Promotional Culture: Advertising, Ideology and Symbolic Expression*. London: Sage (pp. 208)
- West, N. (2000). *Kodak and the Lens of Nostalgia*. Charlottesville: University of Virginia Press (pp. 242)

Souhrnná díla a tematická literatura:

- American Psychological Association (1994). *Publication manual of the American Psychological Association* (4th ed.). Washington, DC.
Dostupný na <http://www.apastyle.org>
- Arnold, P. (2003). *Mayská kniha mrtvých*. Praha: Eminent (pp. 272).
- Bradáč, A. (1999). *Mexiko: Mayové a souvislosti*. Praha: Doplněk (pp. 155)
- Chládek, S. (2014). *Rtuální jeskyně starých Mayů*. Praha: Academia (pp. 423).
- Coe, M. D. (2005). *The Maya*, 7th ed. London, UK: Thames & Hudson (pp. 161)

Domenici, D. (2006). *Mayové: poklady starobylých civilizací*. Praha: Knižní klub. (pp. 207)

INEGI (2000). Anuario de estadísticas por entidad federativa. México: INEGI

INEGI (2013). Anuario de estadísticas por entidad federativa. México: INEGI

Ottova encyklopedie obecných vědomostí (2003). Praha: Argo

Rejzek, J. (2001). *Český etymologický slovník*. Voznice: LEDA

Restall, M. (1997). *The Maya World. Yucatecan Culture and Society, 1550-1850*. Stanford: Stanford University Press

Stingl, M. (2010). *2012: Mayové, jejich civilizace a zánik světa*. Praha: The Mayas (1995). Mérida, MX: CONACULTA

Vilímková, O. (2014). *Mayové – Guatemala: Transformace indiánské společnosti od 60. let 20. století do současnosti*. Praha: Smart Press (pp. 320)

Závěrečné práce:

Bendová, J. (2013) *Antropologie turismu v kontextu balijské kultury*. Diplomová práce. Univerzita Karlova V Praze, Katedra kulturologie

Konopíková, M. (2015): *Kavky a kosatce. Antropologie turismu, prostoru a identity v Maroku*. Disertační práce. Univerzita Karlova V Praze, Katedra kulturologie

Konvalinová, M. (2004) *Washington jako poutní místo: antropologie turismu*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova V Praze, Fakulta humanitních studií.

Kučerová, P. (2014): *Batoň, pohorky a řasenka: Analýza ženského nezávislého cestování z perspektivy antropologie turismu*. Diplomová práce, Univerzita Karlova V Praze, Fakulta humanitních studií.

Nuñez, J. O. B. (1995) *El Turismo Étnico. El Caso de los Tzotziles de Chamula. Interacción Étnica y el Sistema Turístico en los Procesos y Manifestaciones del Cambio Socio-Cultural*. México. Diploma Tesis. Instituto Politecnico Nacional.

Radová, L. (2012) *Fenomén batůžkářství: příspěvek k antropologii turismu*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova V Praze, Katedra kulturologie

Redlová, P. (2008). *Fragmenty Setkávání Turistů, Indiánů a Antropologů v San Cristobalu de las Casas v Mexiku*. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova V Praze, Filosofická Fakulta, Katedra Etnologie.

Řeháčková, K. (2012): *Kultura a umění nativního severozápadního pobřeží a vliv turismu na jejich revitalizaci*. Rigorózní práce. Univerzita Karlova V Praze, Filosofická Fakulta, Katedra Etnologie.

Součková, K. Praha, 2009. *Mayský indián jako turistický konstrukt: etnický turismus ve vesnici San Juan Chamula v Mexiku*. Diplomová práce. Univerzita Karlova V Praze, Fakulta humanitních studií.

Součková, K. (2006). *Druhy turismu: případová studie karibské lokality Tulum*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova V Praze, Fakulta humanitních studií.

Průvodci cestovatele:

Allan, D., Luft, W. (2006). *Průvodce do Kapsy Berlitz: Mexiko*. Přel. Jaroslava Novotná, Jiří Ulbrich. Bučovice: Ro-To-M A.S. (pp. 255)

Caistor N, Douilton M. a kolektiv (2009). *Mexiko - Společník cestovatele*. Praha: Ikar (pp. 408)

Fisher, J., Jacobs, D., O'Neillová, Z., Whitfield. (2008). P. *Rough Guide Mexiko*. Přel. Lucie A Jiří Potůčkovi a kol. Brno: Jota (pp. 947)

Müller-Wöbcke, B. (2008) *Merian Live! Mexiko Yucatán*. Přel. Alice Kavinová. Havlíčkův Brod: Jan Vašut S.R.O. (pp. 128)

Sucha, M. S. (2008). *Průvodce Na Cesty Mexiko*. Praha: Freytag & Berndt (pp. 223)

Svojtka&Co. (2009). *Lonely Planet Mexiko*. Přel. Tereza Hornátová, Jaroslava a Petr Křivský, Daniela Orlando, Jan Styblík, Pavel Wurm. Praha: Svojtka (pp. 1112)

Tulum and Cobá Tourist Guide (2006). Cancún, MX: Editorial Dante

Internetové zdroje:

<http://www.aaanet.org/committees/ethics/ethcode.htm>

<http://www.iubik.com/aventuras/indigenous-chiapas-san-juan-chamula-and-zinacantan/>

<http://www.mayadiscovery.com/> a <http://www.elmundomaya.com>

<http://en.proverbia.net/citastema.asp>

<http://www.e-local.gob.mx/work/templates/enciclo/chiapas/municipios/07023a.htm>

(Enciclopedia de los Municipios de México)

<https://maya.nmai.si.edu/es/los-mayas/el-mundo-maya>

<http://www.mundomaya.travel/arqueologia>

<http://larutamayaonline.com/tours/index.php>

<http://mundomaya.travel/es/arqueologia/paises.html>

http://www.ped.muni.cz/wpsy/koh_dotaznik.htm

<http://www.statista.com/topics/840/smartphones/>

<http://www.buzzfeed.com/hunterschwarz/how-many-photos-have-been-taken-ever-6zgv#.sgAOxaMRz>

<http://blog.greenhousing.cz/statistiky-internetu-pro-rok-2011/>

<http://www.wikipedia.com/>

<http://www.mediar.cz/umberto-eco-v-tydeniku-lespresso-kamery-nas-pripravuji-o-prozityky/>

<http://www.gob.mx>

www.anthropologyoftourism.pl (Graburn, N. (2015). *Fifty Years of Tourists and Tourism: Some Problems of Approaches, Disciplines and Methods*)